

A londoni Beneš vezette emigráció tervei a csehszlovákiai német és magyar kisebbség fölszámolására (1940–1945) II.

The Plans of the Beneš Emigration for the Eradication of the German and Hungarian Minorities in Czechoslovakia (1940–1945) II.

ABSTRACT: The paper discusses the plans of the Beneš-led emigration to eradication of the German and Hungarian minorities in Czechoslovakia during World War II. The initial moderate plans were radically changed as the international situation of the emigrant government became more stable and the Allied military victories were achieved. In the first years, the emigration leadership considered the creation of autonomous cantons of nationalities and the transfer or population exchange of border areas inhabited by nationalities as a possibility. From 1943 onwards, the idea of restoring the pre-1938 borders and creating a Slavic nation-state became dominant. The radical reduction in the number of minorities was to be achieved primarily by means of transfer and population exchange. Beneš sought to negotiate the support of his three most important allies for his plan to displace the minority population.

KEYWORDS: Czechoslovak emigration, minority issue, state borders, Slavic nation state, transfer, population exchange

Beneš a kíséretével 1943. december 11-én érkezett Moszkvába. A csehszlovák delegáció megérkezése után másnap, december 12-én került sor a 20 évre szóló

* A szerző történész, a Fórum Intézet külső munkatársa. E-mail: angyalbela@gmail.com
A tanulmány első része a *Regio* 2024/2. számában jelent meg.

Szovjet-csehszlovák barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződés aláírására a Kremlben. Ebben a felek többek között kötelezték magukat,

„hogy mindennemű katonai és egyéb segítséget és támogatást megadnak egymásnak a Németország és az európai agressziós cselekményekben vele szövetszerezett Államok ellen viselt jelenlegi háborúban. [...] hogy a béke helyreállítását követő időszakban szoros és baráti együttműködést tartanak fenn, és hogy függetlenségük és szuverenitásuk kölcsönös tiszteletben tartása, valamint a másik Állam belügyeibe való be nem avatkozás elveinek megfelelően járnak el.”¹

A szerződés aláírását Beneš és a csehszlovák emigráció vezetése úgy prezentálta a belföld és a világ felé egyaránt, hogy nemzetközi jogi garanciákat szerzett a háború utáni Csehszlovák Köztársaság számára a német veszéllyel szemben, és a szovjet fél kötelezte magát, nem avatkozik Csehszlovákia belügyeibe. A szerződés aláírása a Szovjetunió számára is fontos aktus volt, mivel ezzel demonstrálta a szovjet külpolitikát az európai kisállamokkal szemben.²

Beneš és kísérete december 23-ig, 12 napon keresztül tartózkodott Moszkvában, és ez alatt számos találkozót, tárgyalást bonyolított le. Még az utazás előtt elkészítettek három memorandumot is: 1. A lakossági transferről; 2. A gazdasági együttműködésről és a 3. CSSZK jövőbeli státuszának néhány fő alapelve.³ A memorandumokat a köztársasági elnök a Molotovval folytatott tárgyalások során adta át a szovjet félnek.

Sűrű moszkvai programja során Beneš minden nap folytatott tárgyalásokat a szovjet vezetőkkel, illetve a csehszlovák kommunista emigráció vezetőivel. A tárgyalásoknak jelentős szakirodalma van, a megbeszélések jegyzőkönyveinek egy része magyarul is megjelent,⁴ ezért itt csupán a magyar kérdéssel kapcsolatos legfontosabb megbeszéléseket emelem ki. 1943. december 14-én Beneš Molotov külügyi népbiztossal tárgyalt, elsősorban Németország és Magyarország lefegyverzéséről és a kisebbségi lakosság transzferéről. Ez alkalommal Beneš nyíltan, ellenségesen beszélt Magyarországról. Az országban uralkodó „feudalizmus”

¹ A szerződés szövegét lásd Bencsik Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2016. 203–204. és Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződésai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. 559–562.

² Bílek, Jan – Kuklík, Jan – Maršoun, Erik – Němeček, Jan: *Druhý exil Edvarda Beneše. Fotografie z let 1938–1945*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2016. 64–65.

³ AÚTGM, fond EB II, 196. doboz, sign. V 186/62A-C/8

⁴ András Károly: *Beneš Moszkvában I–II. rész. Új Látóhatár*. 1985. 137–168. 425–453.; Gulyás László (szerk.): *Az 1943 decemberi Beneš – Sztálin – Molotov megbeszélések dokumentumai*. Szeged: A JATE Történész diákkör kiadványa. 1993. [Documenta Historica 11.]

megdöntésének szükségességét hangsúlyozta. Fontosnak nevezte, hogy a Szovjetunió és ne csupán az angolok vagy az amerikaiak szállják meg Magyarországot:

„El tudom képzelni, hogy mi történnék, ha csupán az angolok lennének ott. A magyar arisztokraták elvinnék őket weekendekre, vadásztoktra, történeteket mesélnének arról, hogy az ő demokráciájuk a legrégebb Európában, és beszélnének a parlamentjükéről, mindez hazugság, de az angolokra hatással lenne. [...] A fegyverszünet megkötése előtt szándékozom a nagyhatalmakhoz fordulni, hogy a fegyverszüneti feltételek között szerepeljen, hogy jogunk van elfoglalni a München előtti határokat. Utána a határok kérdésében a békekonferencia döntsön véglegesen.” Molotov a válaszában hangsúlyozta, hogy a magyarokat is meg kell büntetni. „Ami a megszállást illeti, nekünk közelebb van [Magyarország], mint másoknak, de a helyzet még tisztázatlan és nem időszerű.”⁵

Beneš Magyarországra vonatkozó szavai, és a biztatása arra vonatkozóan, hogy a szovjet hadsereg szállja meg az országot, különösen visszataszítóan hatnak, ha figyelembe vesszük, hogy pár hónappal korábban Vámbéry Rusztemnek még arról beszélt, hogy a moszkvai útja során „szót fog emelni” az ország szuverenitásának helyreállítása érdekében.

Volt egy találkozó, amelyet maga Beneš rendkívül fontosnak nevezett, ugyanakkor a magyar szakirodalomban kevéssé ismert. 1943. december 18-án került sorra az utolsó tárgyalása Sztálin marsallal. Kettejükön kívül a megbeszélésen csupán Molotov és Zdeněk Fierlinger moszkvai követ volt jelen. Az utóbbi följegyzést készített róla, amelyet maga Beneš néhány helyen kézzel kijavított.⁶ A tárgyalás során több Kelet-Közép-Európát érintő kérdést megvitattak:

„Továbbá Sztálin érintette Magyarország kérdését. A magyarokat szigorúan meg kell büntetni és a Szovjetunió segít nekünk, hogy ezt elérjük. A magyarokkal nem kell semmit teketóriázni, még ha az angoloknak lenne kedvük megint kicsit segíteni nekik. Az angolokkal közölte a szovjet kormány, hogy számára a bécsi döntés érvénytelen. Ugyanez vonatkozik Romániára is; Erdély Romániához tartozik. Sztálin ebben az összefüggésben jelentős érdeklődést mutatott Maniu⁷ iránt, hol van és mit csinál. Beneš köztársasági elnök kijelentette, hogy Maniu, bár a régi generáció, becsületes és ellenzékben van, fellelést készít elő. [...] Sztálin kérdést tesz föl Kárpátaljával kapcsolatban. Megelégedve veszi tudomásul, hogy a lakosságot ukránnak tekintjük. A köztársasági elnök megismétli azt a nézetét, hogy kulturális dolgokban Kárpátalját hozzá kell alakítani Ukrajna többi részéhez. [...] Sztálin egyetért a mi javaslatainkkal a fegyverszünet tekintetében is.

⁵ AÚTGM, fond EB II, 196. doboz, sign. V 186/62A-C/6.

⁶ Uo. A följegyzés bőséges jegyzetapparátussal, amelyben kitérnek készítésének körülményeire és a résztvevőkre is, megjelent: *Dokumenty československé zahraniční politiky B/4/2*. 399. sz. dok. 309–315.

⁷ Iuliu Maniu erdélyi román politikus, a II. világháború alatt a román ellenzék egyik vezetője.

Teljesen egyetért a mi memorandumunkkal a német és a magyar lakosság transzferével kapcsolatban és ehhez ajánlja nekünk, hogy a lengyelekkel úgy egyezzünk ki a határokon, hogy a mi határvonalunk a lengyelekkel a lehető leghosszabb legyen. Nekünk is meg kell követelnünk a magyaroktól, amire szükségünk van, mert a magyarokat meg kell csípni; megérdemlik.”

A följegyzésében Fierlinger beszámolt Sztálin mutatványáról is, aki a tárgyalás végén elővett egy térképet, és piros ceruzával bejelölte rajta a jövődöbéli szovjet–lengyel határt, megközelítőleg a Curzon-vonalat. Majd kijelentette: Lengyelország igényt tarthat Kelet-Poroszországra és Felső-Sziléziára az Odera folyóig. Beneš elnök ekkor megjegyezte, hogy a lengyelek egészen a Neisse folyóig szeretnék kitolni a nyugati határukat, így hosszabb közös határunk lenne Csehszlovákiával. „Sztálin ezzel egyetért és piros ceruzával rajzolja a határvonalat a Neissére. Nekünk a piros ceruzával hozzáadja Glatzot.⁸ Sztálin kijelenti, hogy a lengyeleknek is valószínűleg az összes németet ki kell majd telepíteniük az új területről.”⁹

A román ellenzékiek, akikkel a csehszlovák emigráció évek óta jó kapcsolatot tartott fenn,¹⁰ türelmetlenül várták a híreket Moszkvából a Romániával szembeni szovjet területi követelésekre vonatkozóan, melyeket Beneš az ígérete szerint meg kívánt tudakolni a szovjet vezetőktől. Ripka táviratozott Moszkvába Benešnek, amelyben jelezte, a románok megkeresték, mivel aggódnak, hogy a szovjetek nemcsak Besszarábiát akarják, hanem Moldvát is. Ripka megpróbálta a Szovjetunió szándékait illetően nyugtatni őket: „a román patrióták hálásak lehetnek a szovjeteknek, mivel megértést várhatnak Erdély ügyében Magyarországgal szemben. Hálás lennék Önnek, ha közölné velem, hogy ez az álláspontom helyes-e”.¹¹ Az elnök a távirat szövegében Ripka idézett mondatát aláhúzta, és a lapszélre piros ceruzával ráírta: „Megerősíteni, hogy igen.”¹²

A kisebbségek transzferéről átadott memorandum tíz pontot tartalmazott, amelyből kilenc a német kisebbséget érintette. Fölvázolta az állampolgárság megvonásával kapcsolatos jogszabállyal kezdődően a vagyon nélküli kitelepítés elvét, amelynek végrehajtása eredményeként létrejön a csehszlovák nemzetállam. Azután

⁸ Glatz, csehül Kladsko, ma Klodzko lengyel város. A középkorban Csehországhoz tartozó területet 1742-ben Poroszországhoz csatolták. A II. világháború végéig Németországhoz tartozó városban és környékén cseh kisebbség is élt. 1945-ben a területre Csehszlovákia is igényt tartott, a Szovjetunió közbeavatkozása nyomán azonban Lengyelországhoz csatolták. A lakosainak egy részét Németországba telepítették, a cseh lakosság nagy része áttelepült Csehszlovákiába. A városba a Curzon-vonaltól keletre fekvő területekről lengyel telepek érkeztek.

⁹ AÚTGM, fond EB II, 196. doboz, sign. V 186/62A-C/6.

¹⁰ Bővebben lásd: Tejchman, Miroslav: Rumunská zahraniční politika za druhé světové války 1942–1944. *Československý časopis historický*, 1968. 29–45.

¹¹ AÚTGM, fond EB II, 196. doboz, sign. V 186/62A-C/11. Ripka távirata 1943. december 18-án érkezett Londonból Moszkvába.

¹² Uo.

Csehszlovákiában nem lehet majd olyan község, amelynek a lakóit legalább 67%-ban nem cseh, szlovák vagy kárpátorosz (ukrán) nemzetiségűek alkotják. A memorandum utolsó, 10. pontja kimondja:

„Hasonlóan járunk el a magyar lakosság transzferének ügyében Szlovákiából és Kárpátaljáról – a viszonyok különbözőségéből adódó változásokkal. Tekintettel a magyar állam területén letelepedett nagyszámú szlovákra és kárpátoroszra, itt leginkább a lakosságcseréről van szó.”¹³

A szövegből úgy tűnik, hogy a csehszlovák emigráció vezetése a magyar kérdést – annak ellenére, hogy a titkos háttéranyagokban és a moszkvai tárgyalások során is együtt kezelte a német kérdéssel, és a transzfer megoldást szorgalmazta – a hivatalosan átadott dokumentumokban a szövetségeseknek elsősorban a lakosságcserét javasolta.

A szovjet fél határozottan kérte a titoktartást a tárgyalások témáiról és az egyes kérdésekben történt megegyezésekről, ezért nem adtak ki a tárgyalások befejezése után a zárónyilatkozatot. A csehszlovákok által készített zárónyilatkozat-javaslat orosz fordítását azonban átadták a szovjet félnek.¹⁴ Beneš a javaslatra kézzel azt a megjegyzést írta, hogy a szovjet külügyminisztérium munkatársa december 21-én közölte vele:

„végül is jobb lenne nem aláírni, mivel abban az esetben szükséges lenne ezt közölni Angliával és az Egyesült Államokkal, de ez teljesen megegyezik azzal, amiről beszélünk, és megegyeztünk”.¹⁵

Beneš a moszkvai látogatása során hat alkalommal találkozott a Klement Gottwald vezette moszkvai csehszlovák kommunista emigráció küldöttségével is. Ezen a tárgyalásokon informálta őket arról, hogy a németek transzferéhez megkapták az angol, az amerikai és a moszkvai kormány támogatását. „A német lakosságból csak az antifasiszták, demokraták és a kommunisták maradnak nálunk; továbbá azok is valamennyien, akik külföldön részt vettek az antihitlerista harcokban. [...] Ugyanazt a módszert, amit a szudétanémetek ellen fogunk alkalmazni, a magyarokkal szemben is érvényesítjük, azonban ezt az eljárást megkönnyíti a magyar

¹³ AÚTGM, fond EB II, 196. doboz. sign. V 186/62A-C/8

¹⁴ A dokumentum cseh szövege és az orosz fordítása megtalálható AÚTGM, fond EB II, 196. doboz. sign. V 186/62A-C/8 Az orosz fordítás megjelent: *Dokumenty československé zahraniční politiky. B/4/2. dok. 400. 315–321.*

¹⁵ *Dokumenty československé zahraniční politiky. B/4/2. Az orosz nyelvű dokumentumhoz fűzött b) jegyzet. 319.*

lakosság kicserélése a magyarországi szlovákokért.”¹⁶ Gottwald nem ellenezte a németek transzferének elvét, azonban taktikai szempontból azt javasolta, az antisziszta harc szellemében a háborús bűnösök megbüntetésének keretében oldják meg ezt a kérdést.¹⁷ A kisebbségek kérdése ebben az időben nem volt döntő fontosságú a kommunisták számára. Gottwald és társai 1944 tavaszától kezdték el hirdetni a német és a magyar kisebbség kitelepítésének és kollektív bűnösségének elvét. Fontosabb volt számukra a megújuló Csehszlovákia politikai berendezkedéséről egyeztetni a köztársasági elnökkel. Jelentős szerepet szántak Csehszlovákiában a háború után a nemzeti bizottságok rendszerének és a demokratikus pártokkal való együttműködésnek. A moszkvai tárgyalások során először ismertették az elnökkel a Nemzeti Front megalakításának gondolatát. Ennek a javaslatnak elsősorban taktikai okai voltak, hosszabb távon a vezető szerepet már a kommunista párt kívánta játszani ebben az együttműködési rendszerben. Beneš ajánlatát, hogy azonnal lépjenek be a londoni csehszlovák kormányba, elutasították. Jóváhagyták azonban a Nagy-Britanniában működő elvtársaik eddigi részvételét az Államtanácsban.¹⁸

Beneš elégedetten tért vissza Moszkvából Londonba. Személyi titkára, Eduard Táborský szerint 1938 óta a hazatérését követő nyolc hónap volt az élete legboldogabb időszaka.¹⁹ Az 1944-es év a csehszlovák emigráció számára elsősorban a fölszabaduló, megújítandó Csehszlovákia politikai és jogi alapjainak biztosítása jegyében telt. A háború menete és a nemzetközi helyzet egyértelművé tette, hogy a szovjet hadsereg mélyen benyomul Közép-Európába, és Csehszlovákia területét is megszállja. A kialakult nemzetközi légkörben, valamint a csehszlovák–szovjet barátsági és együttműködési szerződés megkötése nyomán az emigráción belül megerősödött a moszkvai csehszlovák kommunisták befolyása. Egyre jelentősebb lett a politikai pártok szerepe a külföldi ellenállásban, amelyet addig Beneš igyekezett tompítani, az emigráció működését pártok fölöttinek beállítani. A következő jelentős változás Beneš politikájában a csehszlovák–szovjet szerződés létrejötte után a szláv orientáció volt, a keleti aspektus hirdetése a külpolitikában. Ennek jelei már a szovjet vezetőkkel folytatott moszkvai tárgyalásai során is megjelentek. Új irányvonalának az ideológiáját egy tanulmányában igyekezett bemutatni,²⁰

¹⁶ Národní archiv (NA), fond 100/24 Klement Gottwald 1938 – 1953 (fond 100/24). Sv. 172. A december 18-i hatodik találkozó jegyzőkönyve. A dokumentumokat közli: Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu. 1. svazek. 2. svazek.* Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 56.

¹⁷ Gottwald levele az angliai csehszlovák kommunistáknak a Benešsel folytatott moszkvai tárgyalásokról. Uo., 67.

¹⁸ Beneš, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství.* Praha: Orbis, 1947. 408–411.

¹⁹ Táborský, Eduard: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem.* Praha: Mladá fronta, 1993. 204.

²⁰ Beneš, Edvard: *Úvahy o slovanství. Hlavní problémy slovanské politiky.* Londýn, 1944.

a szláv népek új, demokratikus alapokon történő együttműködését hirdette a közös ellenséggel, Németországgal szemben.

Az ideiglenes állami berendezkedés jogalkotásának terén is jelentős változás volt észlelhető. A korábban kiadott elnöki dekrétumokkal igyekeztek minél kisebb beavatkozást végrehajtani az első Csehszlovák Köztársaság alkotmányos rendjében, amelynek politikai, jogi berendezkedését az egyik legdemokratikusabbnak tartották Európában. Az 1944-ig elfogadott dekrétumok elsősorban az ideiglenes állami berendezkedés és a külföldi hadsereg működését érintették. Az 1944-es évben több olyan dekrétumot is elfogadtak, amelyek a megújuló Csehszlovákia alkotmányos rendjét új alapokra helyezték. Ezek közül a legjelentősebb a csehszlovák kommunisták nyomására 1944. december 4-én kiadott, a nemzeti bizottságokról és az Ideiglenes Nemzetgyűlésről szóló alkotmánydekrétum volt.²¹ A politikai rendszert is leegyszerűsítették, a három baloldali pártból (nemzeti szocialista, szociáldemokrata és kommunista) álló blokk mellett csupán a néppárt működését engedélyezték. Beneš 1944-ben még az Agrárpárt működését is elképzelhetőnek tartotta, azonban a kommunisták nyomására a következő év elején betiltották a működését annak a pártnak, amely a két háború között a legerősebb volt Csehszlovákiában, és minden kormányban szerepet vállalt. Szlovákiában a politikai paletta pedig csupán kétpártivá szűkült. A szlovák fölkelés alatt a szociáldemokrata párt egyesült a Szlovákia Kommunista Pártjával, és mellette csupán a polgári erőkből újonnan alakult Demokrata Párt működhetett.

1944 elején intenzív munka kezdődött a fegyverszünet előkészítésével, a jövőbeli határokkal és a kisebbségek transzferével, valamint a háborús bűnösök megbüntetésével kapcsolatban is. Beneš az elképzeléseit a kisebbségek transzferével kapcsolatban 1944. áprilisában eljuttatta a Nemzetvédelmi Minisztériumnak, ez a tíz pontból álló összegzés szolgált alapjául a ŠVBM (az újjáépítést tervező bizottság) további munkáinak és háttéranyagainak a kidolgozásához. Az elnök javaslatainak főbb pontjai megegyeztek a Moszkvában Molotovnak átadott memorandumban leírtakkal. 1944 januárjában az ŠVBM kezdeményezte a londoni kormány elnökénél egy tárcaközi bizottság létrehozását a kisebbségi lakosság transzferének előkészítésére. A bizottság feladatának a transzferrel kapcsolatos részletes tervek kidolgozását és az egyes tárcák elképzeléseinek összehangolását jelölte meg.²² A tárcaközi bizottság az év folyamán számos anyagot vitatott meg, melyekre az volt a jellemző, hogy kidolgozásuknál Beneš lakossági transzferrel kapcsolatos már ismertetett nézetei voltak a meghatározóak.

²¹ Kuklík, Jan: Rok 1944 a přípravy prozatímního státního zřízení ČSR v Londýně na osvobození Československa. In: Zudová-Lešková, Zlatica (szerk.): *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.-20. října 1999 v Praze*. Praha: Historický ústav armády České republiky, 2001. 55–70.

²² VHA Praha, fond ŠVBM, 6. doboz. čj. 316/1944 Taj. 3. odd.

A tárcaközi bizottság által előkészített anyagok szintézisének tekinthető a csehszlovák kormány memoranduma, a *Német kisebbség problémája Csehszlovákiában*, amelyet 1944. november 23-án küldtek el a brit, az amerikai és a szovjet kormánynak. Ez volt az egyetlen hivatalos memorandum, amelyet a kisebbségi kérdéssel kapcsolatban a csehszlovák emigrációs kormány átadott a szövetségeseknek. A 15 gépelt oldalnyi, titkos jelzettel ellátott dokumentum négy fejezetre oszlott. Az első fejezet leszögezte, hogy a kisebbségeket komoly oknak tekinti a nemzetközi összehajrákötések és viták kialakulására, különösen érvényes ez a német kisebbségre. Ezeket a kérdéseket nem lehet területi változtatásokkal megoldani, nem lehet olyan határt meghúzni, amely nyomán ne maradna a határ egyik vagy másik oldalán kisebbség. A lakossági transzfer az egyetlen és szükséges megoldás. A németek számát a köztársaságban az emlékirat 3,2 millióra becsülte, amelyből 250 ezer főnyi háborús veszteséggel számolt. További fél millióra becsülte a nácik számát, akik a háború befejezésekor a megtorlástól félve majd elmenekülnek Csehszlovákiából. A csehszlovák kormány arra a következtetésre jutott, hogy „a köztársaság veszélyeztetése nélkül” maximum 800 ezer németet hagyhat Csehszlovákiában, „marad valamivel több, mint 1 600 000 német, akiket szükséges szervezett transzferrel kitelepíteni”. A transzferrel együtt a csehszlovák kormány elvégzi a külföldi csehek, szlovákok és ruszinok külföldről történő hazatelepítését. A csehszlovák kormány létrehoz egy hivatalt, amelynek a feladata lesz a transzfer és az újratelepítés részleteinek a kidolgozása. Németország köteles lesz befogadni minden elmenekült vagy transzferált német nemzetiségű volt csehszlovák állampolgárt. Minden németet elnöki dekrétummal fosztanak meg az állampolgárságától, kivéve azokat, akik tevékenyen részt vettek a köztársaság felszabadításában. A németeknek, akik Csehszlovákiában akarnak maradni, kérniük kell a csehszlovák állampolgárság megújítását. A magyar kisebbséget csupán a 20. pontban említi a memorandum.

„A magyar kisebbség jelenléte Csehszlovákiában kevésbé veszélyes problémákat okoz, mint a német kisebbséggel keletkezett problémák, a csehszlovák kormány azonban fenntartja a jogot ennek a memorandumnak javaslataival analóg módon föllépni a magyar kisebbség azon elemei ellen, akik bebizonyították ellenséges viszonyukat a köztársasághoz. Mellesleg megjegyezhető, hogy a jelentős szlovák kisebbség léte a München előtti Magyarországon lehetővé teszi ennek a problémának a nagy részbeni megoldását a lakosságcsere alapján.”²³

A csehszlovák kormány memorandumára brit részről Nichols nagykövet reagált 1945. január 17-én a Ripkának küldött rövid levelében. Az amerikai kormány véleményét Schoenefeld ügyvivő közölte Masaryk külügyminiszterhez írt levelében.

²³ A memorandum angol és cseh nyelvű szövege megtalálható NA, AHR, sign. 1-7-13b. Angol szövege publikálva: Vondrová, Jitka (edit.): *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945. Dokumenty*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. I. m. 148. sz. dok. 303–308.

Egyikük sem emelt elvi kifogást a német kisebbség kitelepítésével kapcsolatban, csupán arra hívták föl a figyelmét a csehszlovák kormánynak, várjon a kitelepítés megkezdésével, amíg ehhez a szövetséges nagyhatalmak a beleegyezésüket adják. A magyar kisebbséget egyik diplomata sem említette a rövid válaszában.²⁴

Az ŠVBM Csehszlovákia jövődöbéli határaival kapcsolatban több alternatívát is kidolgozott, melyekben minden esetben az ország védelmi képességeinek növelését szorgalmazta. Katonai, stratégiai okokra hivatkozva határkiigazításokat javasolt Csehszlovákia javára, minimális, közepes és maximális mértékben. Ripka kérésére 1944 áprilisában összegző tanulmányt készített a határok kérdéséről. A csehszlovák-magyar határ kérdésében a maximális határkiigazítás esetében a pozsonyi hídfő magában foglalta volna Mosonmagyaróvárt is, azután a határ a Duna vonalát követte volna a Dunakanyarig. Védelmi, stratégiai szempontokra hivatkozva ezután a keletebbre fekvő hegységek, a Börzsöny, a Mátra, a Bükk és a Zemplén hegység déli lejtőin haladt volna az új határ. A javasolt maximális határkiigazítás esetén 4046 km² területet csatoltak volna Csehszlovákiához 372 745 lakossal, ebből mindössze 4426 fő lett volna szlovák, 365 655 pedig magyar nemzetiségű.²⁵

A moszkvai kommunisták lapjaiban 1944 késő tavaszán és nyarán kezdtek megjelenni olyan cikkek, amelyek a nemzetiségi kérdés terén átvették a londoni emigráció álláspontját, a szláv nemzetállam építésének eszméjét.²⁶ Egyeztetésre a nemzetiségi kérdéstről a moszkvai kommunista vezetés és a londoni kormány között 1944. augusztus 29-én került sor. A csehszlovák kormánydelegátus tanácsadói František Hála néppárti politikus vezetésével Moszkvában találkoztak a Gottwald vezette kommunisták küldöttségével, hogy megvitassák a nemzeti bizottságokról szóló dekrétumjavaslatot, amelynek értelmében a fölszabadított területen „minden hatalom a néptől származik”. Hála kijelentette, hogy az előkészületben lévő nemzeti bizottságoknak csak akkor van létjogosultságuk, amennyiben Csehszlovákiában csupán csehek, szlovákok és kárpátaljai ukránok lesznek, „veszélyes lenne, ha az ilyen széles demokrácia vonatkozna a németekre és a magyarokra. Gottwald, Kopecný és Šverma erre határozottan kijelentették, hogy ez természetes, hogy szláv

²⁴ *Dokumenty československé zahraniční politiky B/6*. Nichols levele a 25. sz. dok. 152–153. és Schoenefeld jegyzéke 45. sz. dok. 183–184.

²⁵ VHA Praha, fond ŠVBM, 9. doboz. 415/1944 Taj.

²⁶ „A németek és a magyarok jelentős része a német imperializmus eszközüvé vált a Csehszlovákia elleni támadás során, és világos, hogy mindazok, akik vétettek a köztársaság ellen, mint bűnösök fognak bűnhődni, és meg lesznek fosztva nem csupán a polgári jogaiktól, de a csehszlovák állampolgárságuktól is. De bárhogyan oldódik meg a német és a magyar kisebbség sorsa, az biztos, hogy a köztársaságunk alapját a három szláv nép fogja alkotni, a csehek, a szlovákok és a kárpátukránok, akik bizonyították hűségüket a csehszlovák állam eszméjéhez, és akik részére a közös államunknak meg kell adnia a nemzeti élet és a nemzeti fejlődés teljes lehetőségét.” Šverma, Jan: Národnostní problém našé republiky. *Československé listy*, 1944. június 15. 3.

államot építünk, ahol demokratikus jogaik csupán a cseheknek, a szlovákoknak és az ukránoknak lesznek, de nem lesznek a németeknek és a magyaroknak.”²⁷

A volt csehszlovákiai területek fokozatos fölszabadítása során a londoni Nemzetvédelmi Minisztérium számolt a csehszlovák hadseregbe való mozgósítás kihirdetésével, s ennek előkészítése már 1943-ban elkezdődött. A Csehszlovák Köztársaság fölszabadított területeinek ideiglenes igazgatásáról elnöki dekrétumot adtak ki. A dekrétum értelmében addig az ideig, míg a csehszlovák kormány átteszi a székhelyét a fölszabadított területre, a köztársasági elnök által kinevezett kormánydelegátus és az irányításával működő hivatal igazgatja azt. Beneš kormánydelegátusnak a szociáldemokrata František Němecet nevezte ki. Němec és hivatalának 1944 késő őszen Kárpátalján tapasztalt kudarcos működése döbbsentette rá először Beneš elnököt a szovjet dominancia veszélyére. A szovjet hadvezetés a fölszabadított kárpátaljai terület csupán egy kisebb keleti részére, Huszt környékére korlátozta a csehszlovák közigazgatás működését, a kormánydelegátust teljesen izolálták Londontól, és jogköreit nem respektálták. Kárpátalja területén megkezdték a toborzást a vörös hadseregbe, a csehszlovák szervek által elrendelt mozgósítást pedig akadályozták.²⁸

A csehszlovák területeken elrendelt mozgósítással összefüggésben fölmerült a kisebbségi kérdés is. Az előzőekben már jeleztem, hogy Beneš 1943. augusztus 2-án jóváhagyta a német és a magyar kisebbség tagjainak kizárását a mozgósítás hatálya alól. Azonban azzal egyetértett, hogy munkaszolgálatra behívhatók legyenek. 1944 januárjában újra megtárgyalta a kérdést a katonai vezetőkkel, ezúttal azonban a kisebbségek tagjainak katonai munkaszolgálatra rendelésével sem értett egyet. A szlovák nemzeti felkelés alatt is a londoni kormány által elfogadott mobilizációs parancsot alkalmazták, és a tényleges szolgálatból a német és a magyar nemzetiségűeket kizárták.²⁹ Az 1. csehszlovák hadtest parancsnokának, Ludvík Svoboda dandártábornoknak és Bedřich Reicin főhadnagynak, a kémelhárítási részleg parancsnokának 1945. január 13-án a kémelhárítás tárgyában kiadott 3. sz. parancsa értelmében:

²⁷ Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu. 1. svazek. 2. svazek.* Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 182–185.

²⁸ František Němec kormánydelegátus hivatalának 1944 októbere és 1945 márciusa között keletkezett iratai megtalálhatók: NA, Ministerstva vnitra II, 443. doboz. Němec összefoglaló jelentését az 1944. október 28. és 1944. december 15. közötti kárpátaljai eseményekről lásd Němecék, Jan – Nováčková, Helena – Sedláková, Monika: Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944. *Sborník archivních prací*, 2000. 1. č. 121–203.

²⁹ Baláz, Július: Československá armáda v zahraničí a jej podiel na riešení postavenia maďarskej menšiny v povojnovom Československu. In: Zudová-Lešková, Zlatica (edit.): *Válečný rok 1944: příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.-20. října 1999 v Praze.* Praha: Historický ústav armády České republiky, 2001. 275–287. 285.

„Megállapítást nyert, hogy a sorozások alkalmával, elsősorban a Nagyszőlősi járásban, nem fordítottak figyelmet a cssz. kormánydelegátus rendelkezésére, hogy a felszabadított területen a mozgósítás a cseh, a szlovák és a kárpátukrán nemzetiségű csehszlovák állampolgárokra vonatkozik, és a sorozásnál jelentős számú idegen elemet, különösen magyarokat és németeket vettek föl, akik hamis ukrán nemzetiség megadásával kerestek menedéket a cssz. hadseregben az igazságos büntetés elől, vagy így akartak kitérni a szovjet hatóságok regisztrációja elől, a nyilvános kényszerközmunkára.”³⁰

A parancs előírta a hadtest egész személyi állományának átvilágítását és a német, vagy magyar személyek eszkortálását a kémelhárító részlegre. Itt kihallgatásnak vetették alá őket, és mindenkiel jegyzőkönyvet vettek föl.³¹ A kiszűrt magyar nemzetiségűeket internálótáborokba, többnyire Szamborba és Turkába küldték. A Svoboda parancsa által említett kényszer-közmunka a „malenkij robot” volt, amely alól egyesek a csehszlovák hadseregbe való belépéssel akartak menekülni. A malenkij robot áldozatai is többnyire az említett internálótáborokban kezdték meg gyakran többéves kálváriájukat.³²

A szovjet kormány 1944. december 26-án hivatalosan átadott egy memorandumot Beneš elnöknek, amelyben tudatta vele, hogy az ideiglenes magyar kormány fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól. Fölkérte a csehszlovák kormányt, hogy tudassa vele a véleményét ebben a kérdésben.³³ A következő napokban Hubert Ripka tárgyalást folytatott Fedor Guszevvel, az Európai Tanácskozó Bizottság³⁴ vezetőjével a magyar fegyverszüneti feltételekről, majd táviratban informálta Fierlinger moszkvai nagykövetet a tárgyalásai eredményéről és a csehszlovák követelésekről Magyarországgal szemben. Öt pontban foglalta össze a csehszlovák követeléseket:

„1) Magyarország ürítse ki a katonai egységeit az egész adminisztratív területről, amelyet a CSSZK-tól 1938-ban és 1939 márciusában elfoglalt. 2) Kifejezetten mondjon le a bécsi döntésről és az 1939. márciusi cselekményről, ítélje el ezeket az erőszakos

³⁰ VHA Praha, fond 1. Čs. armádní sbor v SSSR - velitelství (SSSR-V) 1944–1945. 66. doboz.

³¹ Uo.

³² A kárpátaljai magyar lakosságot 1944–1945-ben sújtó kényszerközmunkáról, deportálásról, a csehszlovák delegátus működéséről, valamint a csehszlovák hadseregbe történt sorozásokról lásd bővebben Korszun, Olekszij – Kosztyó Gyula – Toma Katalin (szerk.): *A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és dokumentumok*. Budapest – Ungvár, Budapest Főváros Levéltára – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Kárpáti Kiadó, 2022.

³³ Němeček, Jan – Nováčková, Helena – Št'oviček, Ivan – Tejchman, Miroslav (edit.): *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty. Díl 2 (červenec 1943–březen 1945)*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1999. 192. sz. dok. 399.

³⁴ Az Európai Tanácskozó Bizottságot (European Advisory Commission – EAC) a moszkvai külügyminiszteri értekezlet (1943. október 19–30.) határozata alapján hozták létre a szövetségesek. Feladatai közé tartozott a csatlós államokkal kötendő fegyverszüneti egyezmények előkészítése.

cselekményeket, és ismerje el a cssz. szuverenitást a München előtti határok között. 3) A tűzszünet feltételei közé iktassák be a transzfer és a magyar lakosság cseréjének elvét a CSSZK-ból. Megmagyaráztam, hogy ez számunkra nagyon üdvözlendő lenne mint precedens az ún. szudétánémetek transzferére Németországba. 4) Ismerjék el, hogy a háborús állapot a CSSZK és Magyarország között 1938. október 7-én kezdődött. [...] 5) Magyarország kötelezze magát, hogy jóváteszi a CSSZK ellen elkövetett károkat”.³⁵

Fierlinger Moszkvában az 1945. év elején a szövetségesek képviselőivel folytatott tárgyalásokon következetesen próbálta átültetni Csehszlovákia követeléseit a magyar fegyverszüneti egyezménybe. Molotovtól és helyettesétől, Andrej Vinszskijtől ígéretet kapott az előadott kérések támogatására. A szövetségesek által előterjesztett fegyverszüneti egyezmény javaslatának szövegében megjelent egy új elem, mely szerint Magyarország területén a három győztes nagyhatalom szovjet vezetéssel Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) hoz létre. Fierlinger ezzel kapcsolatban előterjesztette a kormánya kérését, hogy Csehszlovákia is tagja lehessen a bizottságnak. Ezt a kérését, már a szovjet külügy sem támogatta.

A csehszlovák diplomácia erőfeszítései csupán részleges eredményt hoztak, a brit és az amerikai moszkvai követ elzárkózott a transzfer elvének a fegyverszüneti egyezményben rögzítésétől. Elsősorban arra hivatkoztak, hogy ezt a kérdést a majdani békekonferencián kell rendezni. A magyar fegyverszüneti egyezményt 1945. január 20-án írták alá Moszkvában Kliment Vorosilov marsall a szövetségesek, Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány részéről. Az egyezmény nem tartalmazta a magyar kisebbség transzferének elvét, a hadiállapot beálltának a dátumáról sem tett említést Magyarország és az egyes államok között. Tartalmazta viszont a csehszlovák emigráció legfontosabb követelését, München jóvátételét, az első bécsi döntés után Magyarország által megszerzett területek kiűritését. Tartalmazta továbbá a kártérítés kötelezettségét, a Szovjetunióknak 200 millió, Csehszlovákiának és Jugoszláviának pedig együttesen 100 millió amerikai dollár összegben. Rendelkezett arról, hogy a békekötésig szovjet vezetés alatt Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) állítanak föl az egyezmény végrehajtásának nemzetközi ellenőrzésére. A fegyverszüneti egyezmény arról nem tesz említést, hogy a Magyarország által fizetendő háborús jóvátétellel kapcsolatos ügyek intézésére Csehszlovákia és Jugoszlávia is katonai missziót működtethetett a SZEB mellett, melyek azonban nem voltak hivatalosan tagjai a bizottságnak, annak ülésein és döntéseiben nem vehettek részt. A budapesti SZEB melletti csehszlovák delegátus hivatalának a háborút követő években jelentős szerepe volt a két ország kapcsolatában.³⁶

³⁵ NA, AHR. sign 1-39-11-3. Ripka távirata Fierlinger nagykövetnek, 1944. december 30.

³⁶ Csehszlovákia Magyarországgal mint korlátozott szuverenitású országgal, 1945 és 1947 között a SZEB mellett létrehozott delegátus hivatalán keresztül tartotta fenn a külkapcsolatot. A Csehszlovák Köztársaság csupán a párizsi békeszerződés életbe lépése, 1947. szeptember

1945 januárjában Beneš tisztában volt azzal, hogy a kommunistákkal való meg-egyezés nélkül nem kerülhet sor új kormány megalakítására és a hazatérésére, ezért tárgyalásokat kezdett Václav Nosekkel, a londoni kommunisták vezetőjével és az emigráció egyes pártjaival. A tárgyalások menetéről az elnök, és Nosek is értesítette a moszkvai kommunista vezetést. Gottwald 1945. február 1-én kelt táviratában közölte Nosekkel:

„A mi részünkről a köztársasági elnöknek javasoltuk, hogy a gördülékeny és gyors megbeszélések érdekében a köztársasági elnök a legközelebbi munkatársaival és a szóba jöhető londoni politikai csoportok (természetesen beleértve a kommunistákat) képviselőivel azonnal jöjjen Moszkvába, és itt az ő elnöklete alatt legyen megbeszélve minden, az új kormány programja és a személyi kérdések”.³⁷

Beneš kijelentette, hajlandó Moszkvába utazni és Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP), valamint a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) képviselőivel tárgyalásokat kezdeni a Nemzeti Front kormányának megalakításáról, amelynek a magja a három baloldali párt, valamint a néppárt lesz. Széleskörű gazdasági reformokat ígért, és kijelentette, hogy az új külpolitika alapját a csehszlovák-szovjet szerződés alkotja. A moszkvai CSKP vezetés beleegyezett a tárgyalások megkezdésébe, de ragaszkodtak hozzá, hogy a londoni kormány mondjon le, és csak ügyvezető kormányként léphet a főlsszabadított területre, ahol azonnal kinevezik az új kormányt.³⁸

A londoni emigráció engedélyezett pártjai, a három baloldali párt és a néppárt a CSKP vezetőivel a moszkvai csehszlovák nagykövetségen március 22-én kezdtek meg a tárgyalásokat az új kormány programjáról és személyi összetételéről. Március 25-én csatlakozott hozzájuk az SZNT küldöttsége is Gustáv Husák vezetésével. Beneš nem vett részt közvetlenül a tárgyalásokon, igyekezett pártok fölötti, az alkotmányos köztársasági elnök szerepében föltűnni.³⁹

A tárgyalások megkezdésekor kiderült, hogy egyedül a moszkvai kommunisták rendelkeznek részletesen kidolgozott kormányprogrammal. A londoni emigráció pártjai fölkészületlenül érkeztek a tárgyalásokra, ezért elfogadták tárgyalási alapnak a Gottwaldék által előterjesztett szövegjavaslatot. Az új kormány és a népi demokrácia alapja az ún. Nemzeti Front (NF) lett. Ez a gyakorlatban azt jelentette,

---

15-e után létesített nagykövetséget Budapesten. A SZEB magyarországi szerepéről lásd Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. Budapest: IKVA, 1995.

³⁷ NA, fond 100/24, Sv. 172.

³⁸ Bílek, Jan – Kuklík, Jan – Maršoun, Erik – Němeček, Jan: *Druhý exil Edvarda Beneše. Fotografie z let 1938–1945*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v. i. i., Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2016. 77–78.

³⁹ Pehr, Michal: Moskevské jednání a Košický vládní program. In: Němeček, Jan – Prokš, Petr – Varáček, Emil (szerk.): *Vítězství a osvobození*. Praha: Historický ústav, 2019. 154.

hogy az összes engedélyezett párt tagja volt az NF-nek, és képviselve volt a kormányban. Az NF kormányának így nem volt ellenzéke a parlamentben.

A kormányprogram tervezete 16 fejezetből állt, és meghatározta „az új népi demokratikus kormányt és annak szociális és politikai profilját”. Erősen érezhető volt rajta az alkotóinak ideológiája, tulajdonképpen Csehszlovákia szovjet típusú átalakításának a programja volt. A külpolitikában kiemelték a Szovjetunió szerepét, szólt a többi szláv államhoz fűződő „baráti szellemről”, és a nyugatot csak ezután említette, amellyel baráti viszonyt akartak ápolni. A csehszlovák–magyar kapcsolatról a következők olvashatók:

„Magyarországhoz való viszonyában a kormány teljes mértékben kihasználja a fegyverszüneti állapotot, amely főleg a Szovjetunió segítségének köszönhetően oly jelentős mértékben kedvezett Csehszlovákiának, hogy később, a magyar megszállók által elkövetett összes sérelem és büntett jóvátétele után, támogassa az új és valóban demokratikus Magyarországnak, csakúgy, mint a független és demokratikus Ausztriának a környező szláv nemzetekhez és országokhoz való közeledési szándékait.”⁴⁰

A tekervényes megfogalmazás ellenére kiolvasható a szövegből, hogy a fegyverszüneti egyezmény értelmében fölállítandó budapesti SZEB-nek, illetve a mellette működtetett, a csehszlovák háborús kártérítést fölügyelő delegátus hivatalnak fontos szerepet szánnak a csehszlovák–magyar kapcsolatok kialakításában.⁴¹

A csehszlovák hadsereget a Vörös Hadsereg mintájára fogják felépíteni a szervezet, a fegyverzet és a kiképzés tekintetében. Véget vetnek a csehszlovák hadsereg két háború közötti politikamentességének, a hadseregben a politikai tisztek intézménye fog működni. Az államigazgatás és az önkormányzatok rendszere helyébe a nemzeti bizottságok háromszintű rendszere lép. Földreformot és részleges államosítást helyezett kilátásba. A csehek és a szlovákok viszonyát két egyenrangú nép közötti kapcsolatként deklarálta. Arról, milyen jövőt szánnak Kárpátaljának, a szövegben a Kárpátontúli Ukrajna (Zakarpatská Ukrajna) fogalmának bevezetése jelezte a korábban hivatalos cseh Podkarpatská Rus elnevezés helyett. Foglalkozott a háborús bűnösök megbüntetésével is, és a nyolcadik fejezet pedig a német és a magyar kisebbség kérdésével.

A legnagyobb vitát a cseh és a szlovák nép viszonyának rendezése váltotta ki, amelyet új alapokra kívántak helyezni. A szlovákokat önálló nemzetnek ismerték el, két egyenjogú nemzet közös államáról beszéltek. Ezzel összefüggésben vita tárgyát képezte, milyen arányban legyenek képviselve a kormányban a szlovákok. A következő hosszas vitát kiváltó kérdés Kárpátalja elcsatolása volt. Az eredeti

⁴⁰ Szarka László (szerk.): *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*. Komárom–Budapest: MTA Etnikai Kisebbségi Intézet – Kecskés László Társaság, 2005. 41.

⁴¹ Lásd még följebb a 36. sz. jegyzetet.

javaslatban az szerepelt, hogy az új kormány nem változtat semmit a „Kárpátontúli Ukrajna nemzeti bizottságainak 1944. november 26-i kongresszusa után kialakult helyzeten”,⁴² azonnal tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal arról, „milyen megfelelő módon lehet végrehajtani Kárpátontúli Ukrajna szovjet Ukrajnához csatlakozását, és ezzel teljesíteni a kárpátukrán nép akaratát”.⁴³ Részben Beneš elnök közbelépése nyomán⁴⁴ a következő szöveget hagyták jóvá:

„A kormány gondoskodik arról, hogy mielőbb megoldódjék Kárpátontúli Ukrajna kérdése, amelyet ezen országrész lakossága maga vetett fel. A kormány óhaja, hogy ez a kérdés a kárpátukrán nép demokratikusan kinyilvánított akarata szerint, valamint a Csehszlovákia és a Szovjetunió közötti teljes barátság jegyében oldódjék meg, s meggyőződése, hogy ez valóban így is lesz. A kormány ebben az értelemben megtesz minden szükséges előkészületet.”⁴⁵

A német és a magyar kisebbség helyzetét tárgyaló VIII. fejezetet szinte vita nélkül hagyták jóvá a pártok képviselői. A javaslat nem tartalmazta kifejezetten a transzfert, sőt egyenesen kimondta: az antifasiszták, a Henlein- és a magyar irredenta pártok ellen München előtt aktívan föllépők, a háború alatt üldözött kisebbséghez tartozó személyek csehszlovák állampolgárságát megerősítik.

„A többi német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár csehszlovák állampolgársága megszűnik. Ezek a polgárok újra optálhatnak Csehszlovákia javára, miközben a köztársaság hatóságai fenntartják maguknak minden kérelem egyéni elbírálásának jogát. [...] Azokat a németeket és magyarokat, akik az 1938-as müncheni döntés után költöztek a Csehszlovák Köztársaság területére, azonnal kiutasítják a köztársaságból, hacsak nem indul ellenük bűnvádi eljárás. Kivételt csak azok a személyek képeznek, akik Csehszlovákia érdekében tevékenykedtek.”⁴⁶

A szöveg a csehszlovák kommunisták álláspontját tükrözte, akik az antifasiszta harc jegyében kívánták megoldani a kisebbségi kérdést, az aktív antifasiszták csoportját kivonva a kollektív bűnösség alól. Václav Kopecký a vita során kijelentette, a szlovák partizánok között birodalmi németek is harcoltak. „De a transzfer itt meg van oldva.” Gottwald ezt megerősítette: „ez itt van, mint a Kolumbusz tojása.” A szociáldemokrata Václav Majer a londoni kormány álláspontját ismertette:

⁴² Ezen a napon mondták ki Munkácson az NKVD és a kommunisták által szervezett nemzeti bizottságok küldöttjei Kárpátalja csatlakozását Ukrajnához. Olekszjij et al, 2022. 176–178.

⁴³ NA, fond 100/24, Sv. 172.

⁴⁴ Beneš elnök kézzel írt megjegyzései a kommunisták által beterjesztett kormányprogram vonatkozó fejezetének szövegéhez megtalálhatók AÜTGM, fond EB II. 350. doboz. sign. Koš 1/1.

⁴⁵ Szarka, 2005. 43.

⁴⁶ Uo. 43–44.

„Londonban a kormány elfogadott egész sor megfogalmazást, amely megfelel ennek az álláspontnak. Ott egyenesen a transferről beszél, ez itt ugyan nem beszél róla, de ez észszerűbb.”

Jaroslav Stránský nemzeti szocialista politikus, a londoni kormány igazságügyminisztere hozzátette:

„A transferről a kormány szakértői bizottságban folytatott tárgyalást, és kidolgozott egy memorandumot, amelyben a transferről beszélt. A becslések szerint úgy ítélték meg, a transzfer után 800 000 német marad. A külföldi kormányok, akik megkapták a memorandumunkat, sóltan kijelentést tettek. Itt nem támaszkodtunk az angol és az amerikai segítségre.”

Gottwald pedig így vélte:

„A nyugati nagyhatalmak a transfert már megtagadták. A Magyarországgal a fegyverszünetről folytatott tárgyalás során Balfour⁴⁷ és Harriman⁴⁸ megtagadták, hogy a transzfer bekerüljön a fegyverszüneti feltételek közé, Molotov támogatta. Sokat segít nekünk a Vörös Hadsereg. Azonban attól fog függeni, hogyan halad a katonai művelet. Jelentős probléma lesz Kassán. Ott sok añas⁴⁹ maradt, egészen a végsőkéig. Szlovákiában most több magyar van, mint korábban, mivel a Vörös Hadsereg délről haladt északra, és ők nem tudtak hova menekülni. Ha nem tudjuk máshova küldeni őket, akkor döntően munkára.”⁵⁰

A magyarok és németek megbüntetéséről és vagyonuk elkobzásáról még további fejezetek, a IX. és a X. szóltak.⁵¹

A kormányprogram jóváhagyása után került sor a kormány összeállítására, a személyi kérdések megvitatására. Ebben a vitában is a kommunisták vették át a kezdeményezést. Rudolf Slánský fölvázolt egy új kormánystruktúrát, amely lényegesen eltért az első köztársaság kormányainak fölépítésétől.⁵² A kormánynak végül 25 tagja lett, 16 cseh és 9 szlovák nemzetiségű. Miniszterelnököknek a kommunisták javaslatára Zdeněk Fierlingert hagyták jóvá, akit pár héttel korábban a londoni kormány még a nagyköveti posztról is meneszteni akart a túlságosan

⁴⁷ John Balfour moszkvai brit követ.

⁴⁸ William Averell Harriman az USA moszkvai nagykövete.

⁴⁹ Az „anyás” (añas) korabeli gúnyos (cseh)szlovák kifejezés az anyaországból, Magyarországból az első bécsi döntés után a Csehszlovákiától visszacsatolt területekre érkezett hivatalnokokra, csendőrökre, vasutasokra.

⁵⁰ NA, fond 100/24. Sv. 172.

⁵¹ Szarka, 2005. 44–46.

⁵² Pehr, 2019. 155–156.

szembetűnő szovjet és kommunista elkötelezettsége miatt. Négy miniszterelnök-helyettese, minden pártból egy, 16 minisztere és három államtitkára volt az új kormánynak. A kommunisták magas száma (3 cseh + 4 szlovák) a kormányban meglepetést keltett.

Mialatt folytak a pártok között a tárgyalások a kormányalakításról, Beneš két megbeszélést is lefolytatott Molotov külügyi népbiztossal és az első helyettesével, Visinszkijjal, valamint Valerián Zorinnal, az NKIVD 4. európai osztályának vezetőjével. Az egyik megvitatott kérdés a német és a magyar kisebbség transzferje volt. Az elnök kijelentette, hogy az angolok a lakossági transzfer kérdését összekötik a Lengyelországnak szánt német területek lakosságának kitelepítésével, amelyeket nekik ítélnek majd a háború után. Molotov megerősítette, hogy a szovjet álláspont szerint egészen Odera–Neisséig kell kiterjeszteni Lengyelország nyugati határát. Kijelentette, hogy a szovjet kormány már 1943-ban teljes egyetértését fejezte ki a transzferrel. Megkérdezte Beneš, hogy az összes németet ki akarják-e telepíteni, vagy csupán egy részét? A köztársasági elnök erre válaszában kifejtette:

„A lehető legtöbbet – legkevesebb 2 milliót. Ez azt jelenti, hogy Csehszlovákiában kb. 800 000 német marad. Elsősorban az egész német burzsoáziát kell kiküldeni, ugyanakkor a német munkássággal szemben lehet benevolensen eljárni. A transzfer kérdéséről a csehszlovák fél átadott az angoloknak egy memorandumot. Guszev nagykövet is kapott ugyanilyen memorandumot. Zorin megjegyzi, hogy megérkezett a memorandum. Ami a magyar lakosságot illeti, szükség lesz az egész 600 000 számából kiküldeni megközelítőleg 400 000-et.”

A tárgyaláson a legnagyobb figyelmet Kárpátalja kérdésének szentelték. Az elnök kijelentette, hogy szeretné, ha a kérdést baráti szellemben oldaná meg a két ország azután, ha Csehszlovákia határai Németországgal, Magyarországgal és Lengyelországgal már biztosítva lesznek.⁵³

Beneš elégedett volt a tárgyalással, és lezártnak tekintette azt. Március 24-én azonban váratlanul telefonáltak a külügyből, hogy Molotov tárgyalni kíván az elnökkel. Az egyetlen témája az aznapi megbeszélésnek Kárpátalja kérdése volt. Molotov azzal indította a tárgyalást, hogy egy dossziében Beneš elé rakta a Majszkijjal és Bogomolovval 1939-től Londonban folytatott megbeszéléseiről készült jegyzőkönyveket, amelyekben az elnök kifejezte a nézetét, mely szerint ha Lengyelország keleti területe a Szovjetunió része lesz, akkor Kárpátaljának a Szovjetunióhoz kell tartoznia. Molotov elmondta, tárgyalt Sztálinnal is az előző tárgyalás óta eltelt napokban, s kiderült, hogy a Legfelsőbb Szovjet elé kívánják terjeszteni a kérdést, ezért pontos információkra van szükségük. Beneš kijelentette, hogy „Kárpát Ukrajna” Szovjetunióhoz csatolását természetesnek tartja, és ma, amikor

⁵³ *Dokumenty Československé zahraniční politiky B/6*. 106. sz. dok. 290–297.

a kérdés aktuális, tárgyalhatnak a procedurális kérdésekről. Molotov szerint nem kell ma az átadásról tárgyalni, de szeretne kapni egy nyilatkozatot az elnöktől a Legfelsőbb Szovjet számára. Beneš beleegyezett egy levél átadásába Molotov részére.⁵⁴ A levelet március 26-én adták át Molotovnak, melyben a köztársasági elnök újból kijelentette, hogy Kárpátontúli Ukrainát nézete szerint az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz kell átcsatolni.⁵⁵ A levélre Molotov ugyancsak levélben válaszolt, és a levélváltással létrejött az első megegyezés a két fél között a terület átadásáról a Szovjetuniónak. Ezzel véglegesen eldőlt, hogy a Szovjetunió megveti a lábát a Kárpát-medencében.

A tárgyalások lezárulta után a népes csehszlovák küldöttséget szállító, hazafelé tartó vonat március 31-én indult el Moszkvából. A vonaton április 2-án Lembergben Jan Šrámek, az emigrációs kormány miniszterelnöke benyújtotta a köztársasági elnöknek az egész kormánya lemondását. Beneš a lemondást elfogadta, és megbízta a miniszterelnököt és a kormány többi tagját, hogy az új kormány kinevezéséig lássa el a feladatát.⁵⁶ A küldöttség 1945. április 3-án az esti órákban ért Kassára. Másnap Beneš köztársasági elnök Kassán kinevezte a csehek és a szlovákok Nemzeti Frontja első kormányát az élén Zdeněk Fierlingerrel, egyidejűleg föloszlatta az Államtanácsot. Április 5-én az új kormány elfogadta a kommunista történetírásban „kassai kormányprogramnak” nevezett, valójában már Moszkvában megfogalmazott és jóváhagyott programot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Archiv bezpečnostních složek, Studijní ústav ministerstva vnitra, Sbíрка různých písemnosti (S).

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), fond Londýnský archiv důvěrný

Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond Edvard Beneš, oddíl II 1939–1945

Národní archiv, Archiv Huberta Ripky

Národní archiv, fond 100/24 Klement Gottwald 1938–1953

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond 1. Čs. armádní sbor v SSSR – velitelství 1944–1945.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VHA Praha), fond Sbíрка 22

⁵⁴ *Dokumenty Československé zahraniční politiky B/6*. 116. sz. dok. 310–314.

⁵⁵ *Dokumenty Československé zahraniční politiky B/6*. 121. sz. dok. 318–319.

⁵⁶ A lemondás és az arra adott válasz megtalálható: AÚTGM, fond EB II. 350. doboz. Koš 1/2.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Štáb pro vybudování branné moci

Szakirodalom

- András Károly: Benes Moszkvában I–II. rész. Új Látóhatár, 1985. 137–168, 425–453.
- Baláz, Július: Československá armáda v zahraničí a jej podiel na riešenie postavenia maďarskej menšiny v povojnovom Československu. In: Zudová-Lešková, Zlatica (edit.): *Válečný rok 1944: příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.-20. října 1999 v Praze*. Praha: Historický ústav armády České republiky, 2001. 275–287.
- Bencsik Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2016.
- Beneš, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Orbis, 1947.
- Beneš, Edvard: *Úvahy o slovanství. Hlavní problémy slovanské politiky*. Londýn, 1944.
- Bílek, Jan – Kuklík, Jan – Maršoun, Erik – Němeček, Jan: *Druhý exil Edvarda Beneše. Fotografie z let 1938–1945*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., 2016.
- Gulyás László (szerk.): *Az 1943 decemberi Beneš – Sztálin – Molotov megbeszélések dokumentumai*. Documenta Historica 11. Szeged: A JATE Történelem diákkör kiadványa, 1993.
- Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. Budapest: IKVA, 1995.
- Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződései*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.
- Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém: *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu. 1. svazek. 2. svazek*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd. 1965.
- Korszun, Olekszij – Kosztyó Gyula – Toma Katalin (szerk.): *A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Leváltári iratok és dokumentumok*. Budapest–Ungvár: Budapest Főváros Levéltára – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Kárpáti Kiadó, 2022.
- Kuklík, Jan: Rok 1944 a přípravy prozatímního státního zřízení ČSR v Londýně na osvobození Československa. In: Zudová-Lešková, Zlatica (edit.): *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.-20. října 1999 v Praze*. Praha: Historický ústav armády České republiky, 2001.

- Němeček, Jan – Nováčková, Helena – Sedláková, Monika: Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944. *Sborník archivních prací*, 2000. 1. č. 121–203.
- Němeček, Jan – Nováčková, Helena – Šťovíček, Ivan – Tejchman, Miroslav (edit.): Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty. Díl 2 (červenec 1943–březen 1945). Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1999.
- Němeček, Jan – Kuklík, Jan – Němečková, Daniela (edit.): *Československá zahraniční politika v roce 1943. Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/4/2*. Praha: Historický ústav Akademie, 2020.
- Pehr, Michal: Moskevské jednání a Košický vládní program. In: Němeček, Jan – Prokš, Petr – Varáček, Emil (edit.): *Vítězství a osvobození*. Praha: Historický ústav, 2019. 135–169.
- Szarka László (szerk.): *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*. Komárom–Budapest: MTA Etnikai Kisebbségi Intézet – Kecskés László Társaság, 2005.
- Táborský, Eduard: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta, 1993.
- Tejchman, Miroslav: Rumunská zahraniční politika za druhé světové války 1942–1944. *Československý časopis historický*, 1968. 29–45.
- Vondrová, Jitka (edit.): *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945. Dokumenty*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994.